אוניברסיטת חיפה

עבודת סמינריון עבור

קורס קרקעות והתיישבות בארץ ישראל

כשורש הסכסוך הישראלי-פלסטיני

מרצה: אסתר יענקלביץ'

התיישבות ההון הפרטי,
בין רעיון האחוזה לארסוף-קדם

מגישות: מעיין מור תז: 034551549

ועירית שגיא תז: 030522056

דצמבר 2020

התיישבות ההון הפרטי, בין רעיון האחוזה לארסוף קדם

מבוא

כשנרשמנו לתואר שני, לא חשבנו שקורס הקרקעות יהיה גולת הכותרת של השנה האקדמית שלנו בתואר. העניין שמצאנו בנושא התחבר במהרה למקום המגורים של עירית, שגרה מזה 12 שנה ביישוב שנוסד ב1935, ארסוף קדם, ביחד עם בן המקום, ממשפחת מנהיים.

היישוב מיוחד בכך שהוא לא נכנס לשום קטגוריה. מושב? קיבוץ? מושבה? כפר? לא זה ולא זה, למרות שנראה כחזון של מושבה. הקורס נתן לנו את המוטיבציה וההזדמנות לחפש חומר היסטורי, לעשות קצת סדר ולהכין את העבודה שלפניכם.

בפרק א' נדבר על מפעל האחוזות, וכיצד קמה אחוזה א' ניו יורק בארצות הברית.

בפרק ב' נדבר על שליחות מיסטר ירחע על ידי אחוזה א' ניו יורק, לחפש, לקנות אדמה ולתכנן את התיישבות חברי האחוזה - לימים רעננה.

בפרק ג' נדבר על העלייה החמישית וההתיישבות בארסוף. כמקרה בוחן ניקח את משפחת מנהיים היושבת שם עד היום.

פרק א' מפעל האחוזות – אחוזה א' ניו יורק

בראשית המאה הקודמת, לפני מלחמת העולם, וגם בזמנה, קמו עשרות ארגונים יהודיים בשם אחוזות. כמעט בכל עיר גדולה באמריקה, קנדה ורוסיה, קמה עמותה כזאת, בשם "אחוזה" ולכן הן נושאות שמות עיר ואות סידורית. תנועת האחוזות החייתה את רוח הציונות המעשית כחצי יובל שנים מ-1908 ועד 1938.

"התכנית הייתה מראש מכוונת אל המעמד הבינוני והאמיד של האוכלוסייה היהודית. מטרתה הייתה לתת בידי יהודים בעלי אמצעים - שעדין לא היה בדעתם לחסל את עסקיהם בחו"ל ולעלות לארץ-ישראל - את האפשרות להכין לעצמם מטעים בארץ, אשר יוכלו לשמש להם בסיס למחייתם בבואם להשתקע בה".

החברה שאושרה בניו יורק כתאגיד לכל דבר הגדירה בחוקתה במפורש את מטרתה "*לנצל את כל האמצעים החוקיים לעודד הגירה יהודית ולעזור למהגרים אלו להקים מושבות בסוריה, בפלשתינה ובמדינות הגובלות*". (ספר החוקה של אחוזה א' ניו יורק).

מייסד הרעיון באמריקה היה לא אחר מאשר אשר גולדמן, יהודי אמריקאי שנשלח על ידי חובבי ציון ב1898 לגולן, לעזור בהקמת המושבה "בני יהודה" בביר אשגום. כשלא צלח, חזר גולדמן לארצות הברית, התיישב בעיר סנט לואיס והעלה את רעיון האחוזות כשהוא מצהיר שיישאר ציוני כל חייו. (סנדלר, ציונות האחוזה באמריקה והגשמתה בא"י 1908-1938).

18 אחוזות קמו בארצות הברית, מתי מעט השתייכו להן, מיעוט הנחוש בדעתו. ארבע מתוכן זכו להגיע להגשמה בייסוד 7 יישובים בארץ-ישראל – פוריה, שרונה, בלפוריה, רעננה, הרצליה, עפולה וגן-יבנה.

חברת אחוזה א' ניו יורק הוקמה ב 1912 ושמה לה למטרה כמו יתר "האחוזות" לגאול קרקע ולהקים מקומות התיישבות חקלאית פרטית בארץ ישראל לצורך עליית יהודים. כמו כן לעזור להם בתהליך ההתיישבות, אם בכסף אם בידע.

אחוזה א' ניו יורק רכשה גושי קרקע נרחבים בשרון, ובסביבות חיפה. כחברה אמריקאית היה חשוב לה שהקרקעות ימצאו חן בעיני יהודי אמריקאי, קרוב לעיר גדולה, קרוב לים, בתנאי מזג אוויר נוחים.

כמו כן אומר סנדלר, הכוונה הייתה לקנות אדמה לחקלאות, להקים ישוב חקלאי, עם המלצה לשתול בעיקר עצי פרי, כדי לאפשר ליהודים להכין במשך 3-4 שנים את הגירתם ולהגיע לארץ עם התחלת היבול.

לדעת סנדלר, יהודים רבים שהיגרו מרוסיה בסוף המאה ה19, הבינו עם הזמן שהמציאות באמריקה תקשה עליהם לחנך דור חדש של יהודים שומרי ערכים יהודיים והם רצו להגר לארץ בשל כך.

סנדלר מצטט מכתב המעיד על רוח זאת:

"וארא את הארץ והנה נשחתה ולא ישרה בעינינו, יען כי נפלה מאד היהדות והתורה בשפל המצב . . . כי רובם ברובם מחללי שבת בפרהסיה המה ונפשי עלי תשתוחח. "

לא כל היהודים הסכימו עם פרויקט האחוזות. כבר בתחילת המאה ניתן לראות ניגודים אידיאולוגים בקרב היהודים לא רק באירופה וברוסיה אלא גם באמריקה:

"תכנית האחוזה, שקראה ליהודי אמריקה להתיישב בארץ -ישראל - דרך שהייתה מנוגדה לזו של הפדרציה הציונית האמריקנית - מעולם לא הוכרה ולא אושרה על-ידי הציונות הרשמית באמריקה, ולפיכך פעלו היהודים שהצטרפו לשורותיה באורח עצמאי, וביוזמתם-הם".

ייסוד אגודות 'אחוזה' לרכישת קרקע ואיסוף כספים בארצות-הברית, נעשה על-ידי הקמת אגודה חוקית, שאושרה כתאגיד בידי השלטונות האמריקאים ואשר הוכשרה למכירת מניות, כמו בדוגמא של 5 דולר. באופן זה יתאפשר לאנשים להגיע בהדרגה לסכום שמזכה אותם בנחלה ב"קולוני". היה עליהם לאסוף לפחות 7 מניות במספר, בשווי של 200 דולר האחת, כדי שיזכו את בעליהן באחוזת נחלה במושבה העתידה לקום בארץ –ישראל.

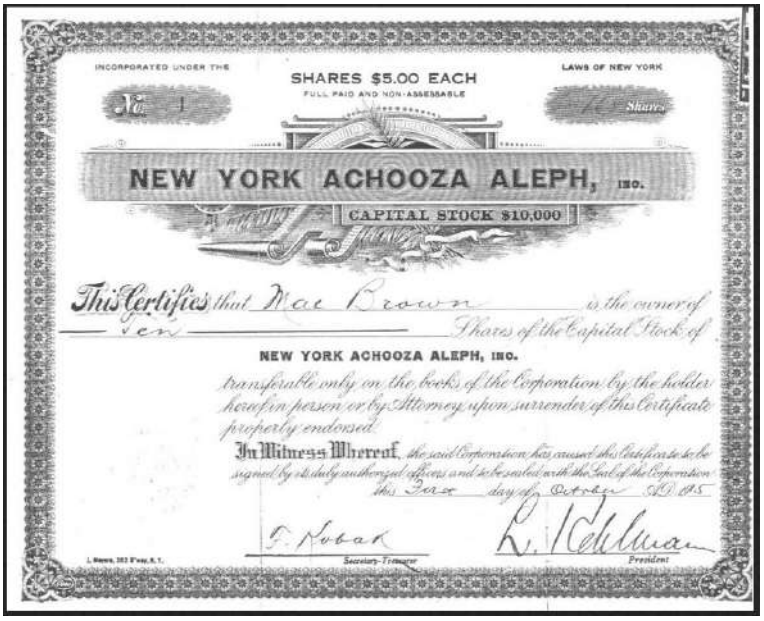
INCORPORATED UNDER THE
SHARES $5.00 EACH
FULL PAID AND NON-ASSESSABLE
LAWS OF NEW YORK
No. 1
Shares
NEW YORK ACHOOZA ALEPH, INC.
CAPITAL STOCK $10,000
This Certifies that Mae Brown is the owner of
Ten Shares of the Capital Stock of
NEW YORK ACHOOZA ALEPH, INC.
transferable only on the books of the Corporation by the holder hereof in person or by Attorney upon surrender of this Certificate properly endorsed.
In Witness Whereof, the said Corporation has caused this Certificate to be signed by its duly authorized officers and to be sealed with the Seal of the Corporation this 3rd day of October A.D. 1915
F. Kobak
Secretary-Treasurer
President

קניית הקרקע על-ידי נציגי האגודות, ייסוד מושבות בארץ-ישראל, הכשרת הקרקע של הבעלים על-ידי פועלים שכירים יהודים, כל אלה הם תנאי הכרחי בתכנית. החזון הוא התיישבותם של החברים האמריקנים באחוזותיהם לאחר תקופה של חמש עד שש שנים. (סנדלר)

רק שלוש מתוך 14 האגודות שנוסדו בארה"ב מחוף לחוף זכו להגשמה בייסוד ארבע מושבות בארץ-ישראל: פורייה (על ידי אחוזה סנט לואיס), שרונה (על ידי אחוזה שיקאגו), שתיהן בגליל התחתון. הן לא הצליחו להתמודד עם הקשיים שעמדו בפניהן ובסופו של דבר ננטשו.

רעננה ב-1922 וגן יבנה ב-1931, שהוקמו על ידי אחוזה א' ניו- יורק, היו המושבות היחידות, שלמרות חבלי לידה קשים המשיכו להתרחב ולהתפתח. (סנדלר)

אחרי מלחמת העולם הראשונה מנתה אחוזה א' ניו יורק 125 חברים, מתוכם חמישית החליטו לעלות ולהתיישב במקום שאחוזתם תקנה אדמה.

לכן, פנתה האגודה –אחוזה, בדחיפות לחברת "הכשרת היישוב" בבקשה לסייע ברכישה. הם בחרו באדון יהושוע ירחע, מהנדס אזרחי ובחברו יהודה לייב קזן איש עסקים לפקח על הקנייה בארץ. (קזן מניו יורק עד רעננה)

פרק ב'
העלייה על הקרקע והקמת רעננה

העלייה על הקרקע וההתארגנות הראשונה

" ב-2 באפריל 1922 (ד' ניסן תרפ"ב) בשעה 09:00 בבוקר יצאו מביתו של ירחע ברחוב לילנבלום פינת הרצל של תל-אביב הקטנה שתי עגלות. האחת רתומה לשתי פרדות והשנייה לסוס. השיירה הקטנה מנתה עשרה אנשים: ארבעה חברי אחוזה, ישעיהו ירחע, יעקב (ג'ק) שברץ, זאב (וולווה) בודניק ויעקב ניומן; שלושה פועלים: יעקב ינטל, שהיה מומחה לקידוח בארות, ה. אברמוב, ופיינגולד; שני שומרים זאב עוז (הוז), ויעקב לופנפלד (לוף) ושוטר ערבי שהצטרף מטעם השלטונות. העגלות, עמוסות ציוד רב, נסעו בדרכן צפונה. ברשותם היו שתי מחרשות, חמישה אוהלים, ציוד לקדוח באר מים, ארבעה מכלי מים ריקים, כלי עבודה, מצרכי מזון, ציוד אישי שני רובים קנדיים. על העגלות התנוססו שלושה דגלים: הדגל הבריטי, הדגל העברי והדגל האמריקאי."

כך מתחיל סיפור ההתיישבות של רעננה על ידי חברי האחוזה והמתכנן המוכשר מיסטר ירחע בראשם. ההמשך גם הוא מרגש:

"בהגיעה ליעדה נאם ירחע לפני המתיישבים החדשים, ואחר- כך תקע את הדגל היהודי על גבעה נישאה. הוא הצהיר שהמושבה האמריקנית של אחוזת ניו-יורק תקום בחרבת עזון. במאי 1922 יצאו חברים אחרים, על משפחותיהם, מאמריקה כדי להצטרף למושבה החדשה. 'לראשונה נקראה המושבה 'אחוזיה 'ואחר-כך – לסירוגין - 'אחוזת ניו-יורק' ו'רענני-ה' ; אך לא עבר זמן רב ונתקבל השם רעננה, שהוצע על-ידי אחד החברים בניו-יורק" .

(ראה המשך בנספחים, הקטעים והמפה מתוך ארכיון רעננה)

קצת רקע על רכישת קרקעות במישור החוף. אי אפשר לדבר על רכישת קרקעות בשפלה מבלי להתייחס ל- "N ההתיישבותי", עיקרון הרצף ההתיישבותי שהמוסדות המיישבים רצו לקיים בכל מחיר.

האדמות בשפלת החוף נמכרו ליהודים מפני שלא היו טובות לחקלאות לפי מסורת העיבוד של הערבים. זאת, הן בשל ה"חילפא", צמח שאי אפשר להפטר ממנו, והן בשל הביצות הרבות באזור והמלריה. זה היה נכון, אבל לא אם אתה יהודי. כך נקנו רוב האדמות בשפלת החוף, שהיוו את החלק התחתון של ה N ההתיישבותי.

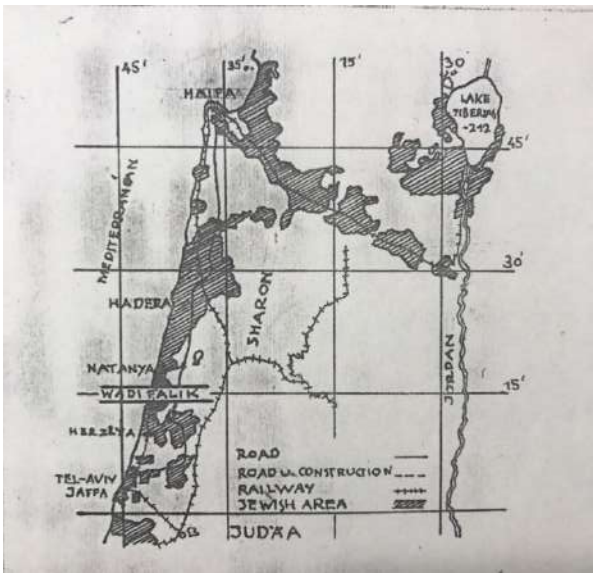

להלן תיאור ממקור ראשון של תנאי הקרקע הלא מזמינים של אזור השרון דאז:

*" אחרי עשרים דקות של הליכה נוספת הם הגיעו לגבעה שנשקפה על הסביבה. שם תקעו את הדגל העברי והכריזו על הקמת המושבה האמריקאית של אחוזה א' ניו יורק. לעיניהם נתגלו שטחי **צמחי חילפא**, ואדמה שוממה מלאה קוצים ודרדרים, שלא עובדה במשך דורות. השטח כולו היה מלא תעלות ובורות עם שרידי מתכות בכל מקום, ממלחמת העולם הראשונה. ירחע חילק לאנשים את המשימות הראשונות."*

המקום שימש כקו חזית במלחמת העולם הראשונה שזה עתה הסתיימה. הנה עוד סיבה למכירת הקרקע.

החזון של ירחע הביא אותו לשרטט מפה מדהימה שכל כולה חזון "אמריקאי".

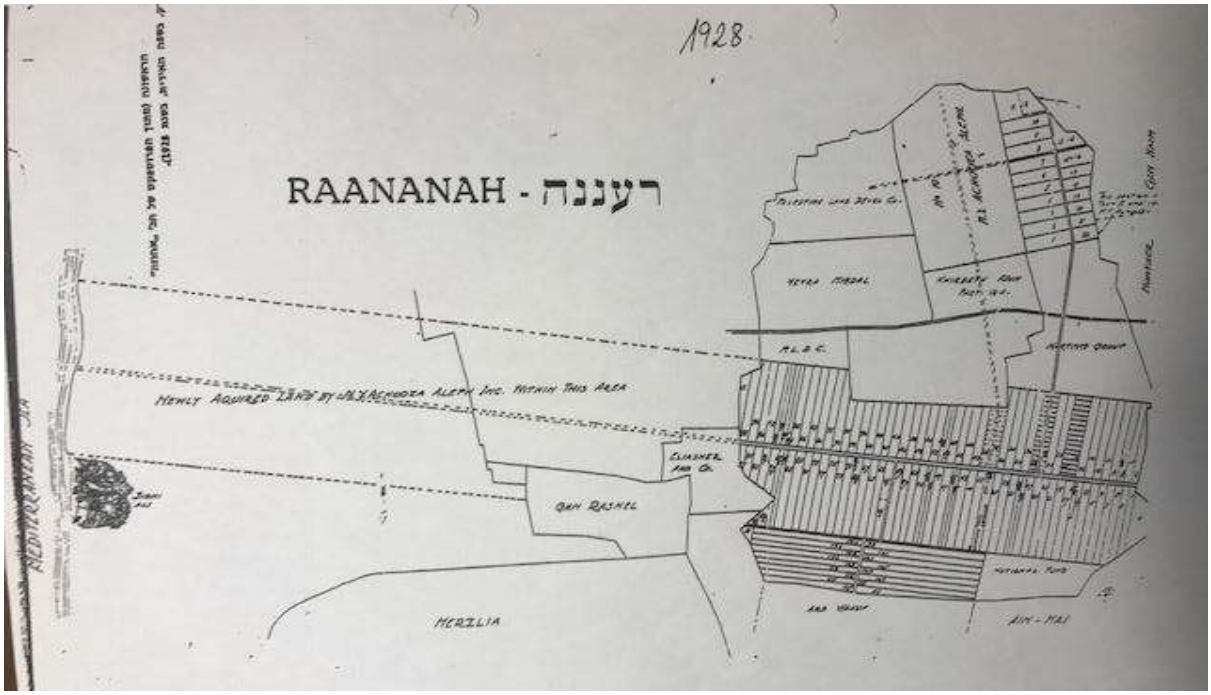

הנה מתוארים עיקרי חזון התכנון:

"התכנון היה בשיטת "הקו הישר", דהיינו הרחוב הראשי חוצה את מרכז המושבה. מסילת ברזל עוברת בסמוך לרחוב הראשי מזרחה עד תחנת הרכבת בקלקיליה (שתעבור דרך כפר סבא) ומערבה עד סידנא-עלי, שעל חוף הים. שם יוקם נמל שייצא את התוצרת לחו"ל. החלוקה תאמה את התפישה של עיירה האמריקאית, שבה רחובות ראשיים חוצים אותה לאורכה."

מפה זו צויירה ידנית, על ידי יהושוע ירחע. במפה נראה הציר, החלוקה לחלקות, וטיילת החוף. כפי שקיימת בכל עיר אמרקנית לחופי האוקינוס – OCEAN AVENUE.

יהושוע ירחע

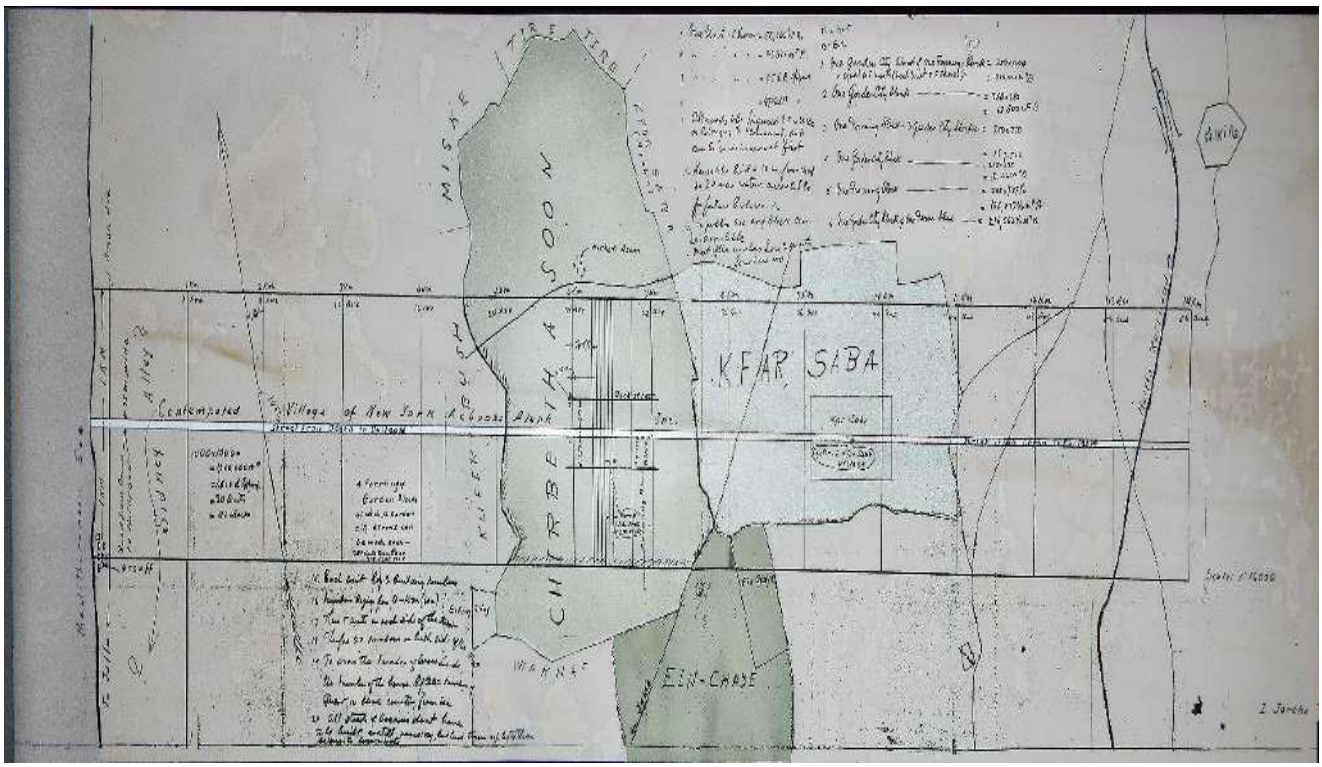

יהושוע ירחע היה מתכנן מוכשר אך אבל לרוע המזל לא הכיר את המציאות בארץ, ולא היה מודע לכך שנמל סידני עלי, נמל דייג אינו נמל כשר למסחר. הוא גם בכורח המציאות לא לקח בחשבון את המשבר הכלכלי שעוד מעט יגיע לארץ וגם לאמריקה, בסוף שנות ה30, משבר שיכריע גם את גורל חלק מהחזון שלו.

פרק ג'
העלייה החמישית וההתיישבות בארסוף

העלייה החמישית התרחשה בין 1931- ל 1939. גורמי הדחף לעליה זו היו עליית הנאצים באירופה, ובמקביל הגבלת ההגירה לארצות הברית ולארצות אירופה.
משום כך הפכה פלשתינה א"י ליעד ראשי של הגירת היהודים, יותר משליש מהיהודים המהגרים הגיעו אליה. ההרכב הדמוגרפי של העלייה החמישית ייחד אותה משאר העליות שקדמו לה. עדיין מחצית מהעולים באו מפולניה, אבל החידוש בעליה זו הוא שיותר ממחצית העולים אינם רווקים אלא דווקא בעלי משפחות, וכן נמצאים בין העולים כ20% יהודים מגרמניה, שלחלקם התאפשר להוציא הון מגרמניה, שווה ערך לכ40% מרכושם.
דבר זה התממש באמצעות "הסכם ההעברה", הסכם של הסוכנות היהודית עם הנאצים, עד כמה שזה נראה לנו הזוי היום. בתחילת שלטונם, ניסו הנאצים לעודד את היהודים לעזוב את גרמניה בטוב, במשך כ3 שנים. ההסכם גרם לוויכוחים רבים בעולם היהודי, שכן הוא התפרש כהסכם עם היטלר וכמנוגד לחרם הכלכלי שיהדות כל העולם הכריזה על גרמניה הנאצית. ההסכם התייחס למהגרים לארץ בלבד ובזכותו הצליחו כ50,000 יהודים לצאת מגרמניה עם חלק משווי רכושם. ההסדר כלל גם עזרה כלכלית שניתנה על ידי ממשלת גרמניה בסחורות ליישוב היהודי בארץ במטרה ליישב את היהודים המהגרים.
התרומה הכלכלית של עליה זו ליישוב הייתה כניסת 35 מיליון לישט לארץ הצעירה. כמו כן העולים ברובם התיישבו בערים ופתחו ענפי בניה ותעשייה.

אחד הביטויים להתיישבות העלייה החמישית היה בארסוף. להלן נתאר את השתלשלות העניינים. יוסף גלס, מתאר בספרו על קהילת ציון אמריקאית כיצד ומתי נמכרו אדמות ארסוף – אל חרם לאחוזה א' ניו יורק.

- *"במאי 1929 נמכרו 5000 דונם של אדמות אל חארם לקצ"א, קהילת ציוני אמריקה. המחיר היה 6.40 לירה א"י לדונם. חברת הכשרת הישוב רכשה 600 דונם ושאר הקרקעות נמכרו לאחוזה א' ניו יורק."* (יוסף גלס עמ. 65)

ישנה עוד סברה: "הכשרת היישוב" Palestine Land Development Company מוכרת ל"אחוזה א' ניו יורק" בשנת 1920 את האדמות באל חרם.

ראינו את התכנית ומפת החזון של אחוזה א' ניו יורק מהים עד קלקיליה והנה אחת הסיבות לכך שהחזון לא התגשם:

- בעקבות המשבר הכלכלי הגדול בארצות הברית ב1929, אחוזה א' ניו יורק חוששת מפשיטת רגל. בפרוטוקולים של האחוזה, הכתובים ביידיש מתוארת חרדה גדולה מפשיטת רגל, שכן היהודים באמריקה שחווים את המשבר, מתרוששים ומפסיקים לשלם לאחוזה. זו חוששת מצידה שלא תוכל לעזור בקיומם של איכרי רעננה, עד כדי מחסור בזרעים לעונה הבאה, שכן מדובר במשקים חקלאים.

- בכדי להציל את ההתיישבות הצעירה, מחליטה "אחוזה" למכור את האדמות שרכשה בחלק המערבי של תכנית החזון שלה. כלומר את האזור שקרוב לחוף הים, אל חרם/ארסוף. היא מחפשת קונים בארץ, ואכן, אנו נוכחים לרצף פעולות התיישבות ע"י גורמים אחרים שפעלו באזור השרון.

המשך סיפור ההתיישבות מתואר בכמה מסמכים ועדויות מצולמות הקשורות לסיפור משפחת מנהיים.

- זיגפריד מנהיים, עלה מגרמניה עם אשתו מינה ושני בניו קורט וברנהרד. קורט סיים זה עתה דוקטורט כשופט בבאזל מפני שבברלין נאסר על יהודים להיות שופטים. הם הגיעו ליפו דרך הים, מאלכסנדריה ב1933 בעלייה החמישית. (תמונה)
- ב1935 קנה זיגפריד מאחוזה א' ניו יורק, מגרש לבנו קורט (ראה את מפת הפרצלציה שהוכנה לאחוזה א' ושטר המכר). קורט נישא לאלן אבר אחותה של אשת חברו הטוב מירושלים, גם היא מן העולים החדשים. אלן, שעלתה ב-1936 יצאה כבר את גרמניה בחוסר כל.
- ב1940 הישוב חובר לרשפון לפי בקשת הכפר, באישור הבריטים. (ראה מכתב)
- המשפחה התקיימה מחקלאות בלבד (תמונה).עד שקורט יצא לגימלאות ב1972.
- את המשק ממשיך לקיים בנו דניאל. דניאל מהנדס מכונות באוטומציה, נטע במקום 100 סוגי עצים ויצר ארבורטום וחקלאות תיירותית.

קורט בבאזל ב1933

לפניכם מפת פרצלציה, בגוש 6679 עבור חברת אחוזה א' ניו יורק, באל חרם ובו גם מצויה חלקה 16 שרכש זגפריד ב1935. החלקות הגדולות נועדו לחקלאות. בחלק המערבי, הקרוב יותר לים, החלוקה מפורטת ביותר למגורים, בגודל של חצי דונם - דונם למגרש.

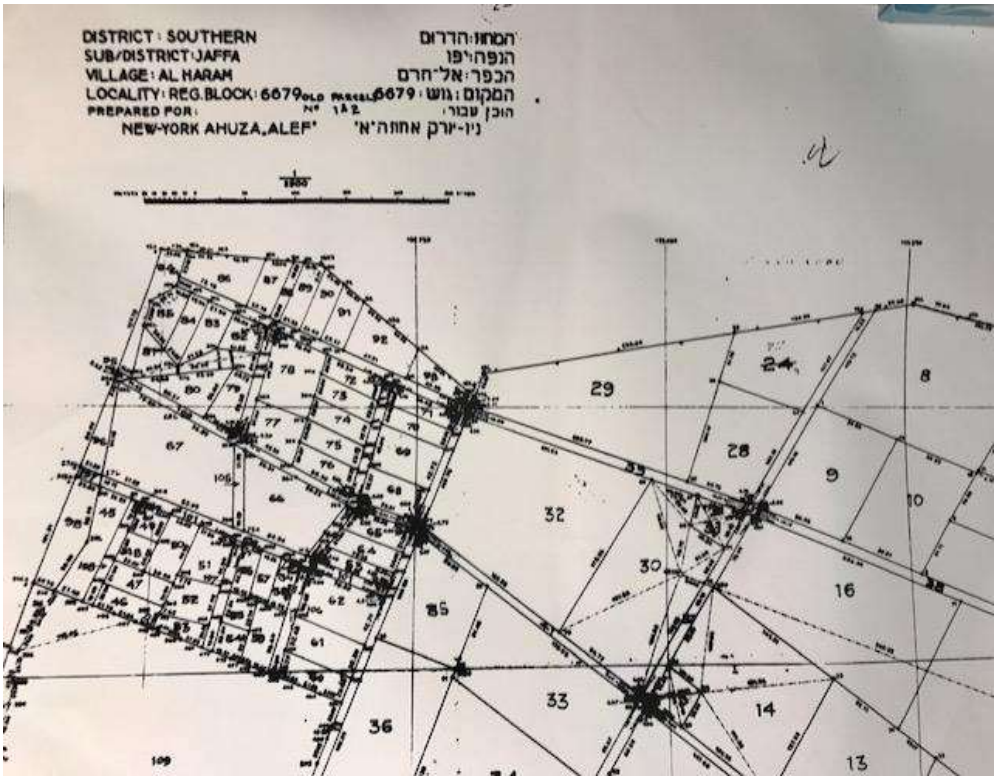

שטר מכירה של חלקה 16 בגוש 6679 ב10.9.35 נראה מתחת לטבלה שם הקונה זיגפריד מנהיים מתל אביב.

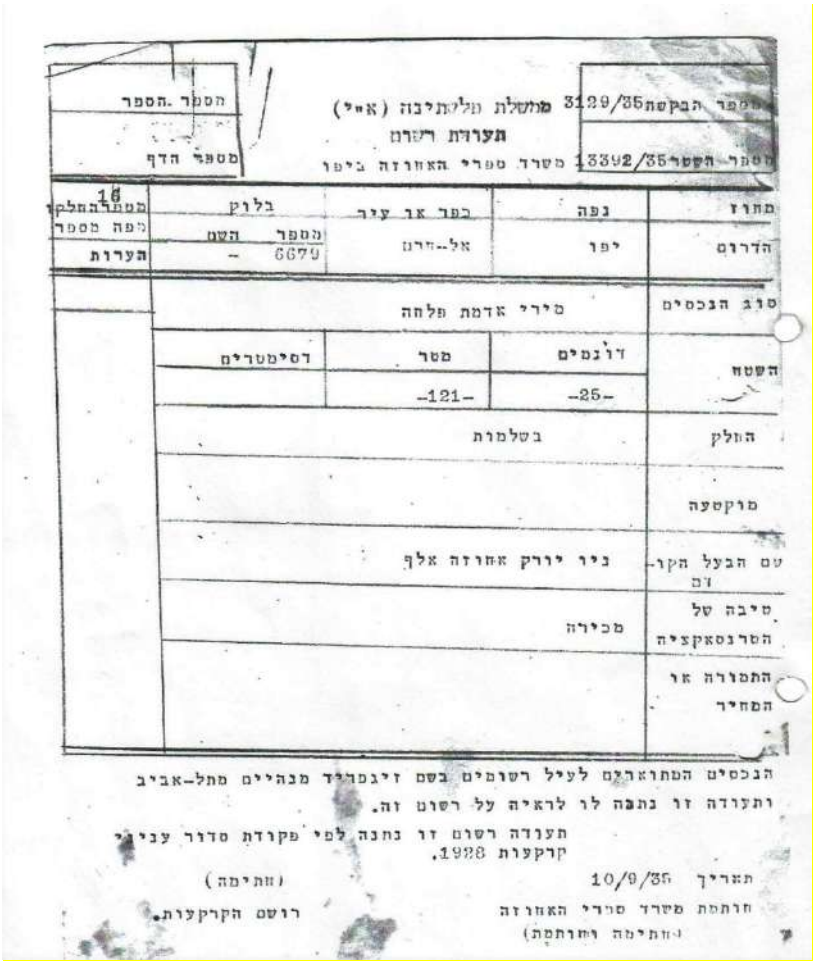

מספר הבקשת 3129/35	מחשלת פלשתינה (א"י)
	תעודת רשום
מספר השטר 13392/35	משרד ספרי האחוזה ביפו

מספר הספר	
מספר הדף	

מחוז	נפה	כפר או עיר	בלוק	16 מספר החלקה
הדרום	יפו	אל-חרם	מספר השם 6679 –	מפה מספר
				הערות

סוג הנכסים	מירי אדמת פלחה		
השטח	דונמים	מטר	דסימטרים
	-25-	-121-	
החלק	בשלמות		
מוקטעה			
שם הבעל הקודם	ניו יורק אחוזה אלף		
טיבה של הטרנסאקציה	מכירה		
התמורה או המחיר			

הנכסים המתוארים לעיל רשומים בשם זיגפריד מנהיים מתל-אביב
ותעודה זו נתנה לו לראיה על רשום זה.

תעודה רשום זו נתנה לפי פקודת סדור עניני
קרקעות 1928.

תאריך 10/9/35 (חתימה)

חותמת משרד ספרי האחוזה רושם הקרקעות.
(חתימה וחותמת)

נסח טאבו של חלקה סמוכה לחלקת מנהיים. מתאר רכישה מאחוזה א' ניו יורק של אחד המתיישבים ב10.09.35 באל חרם.

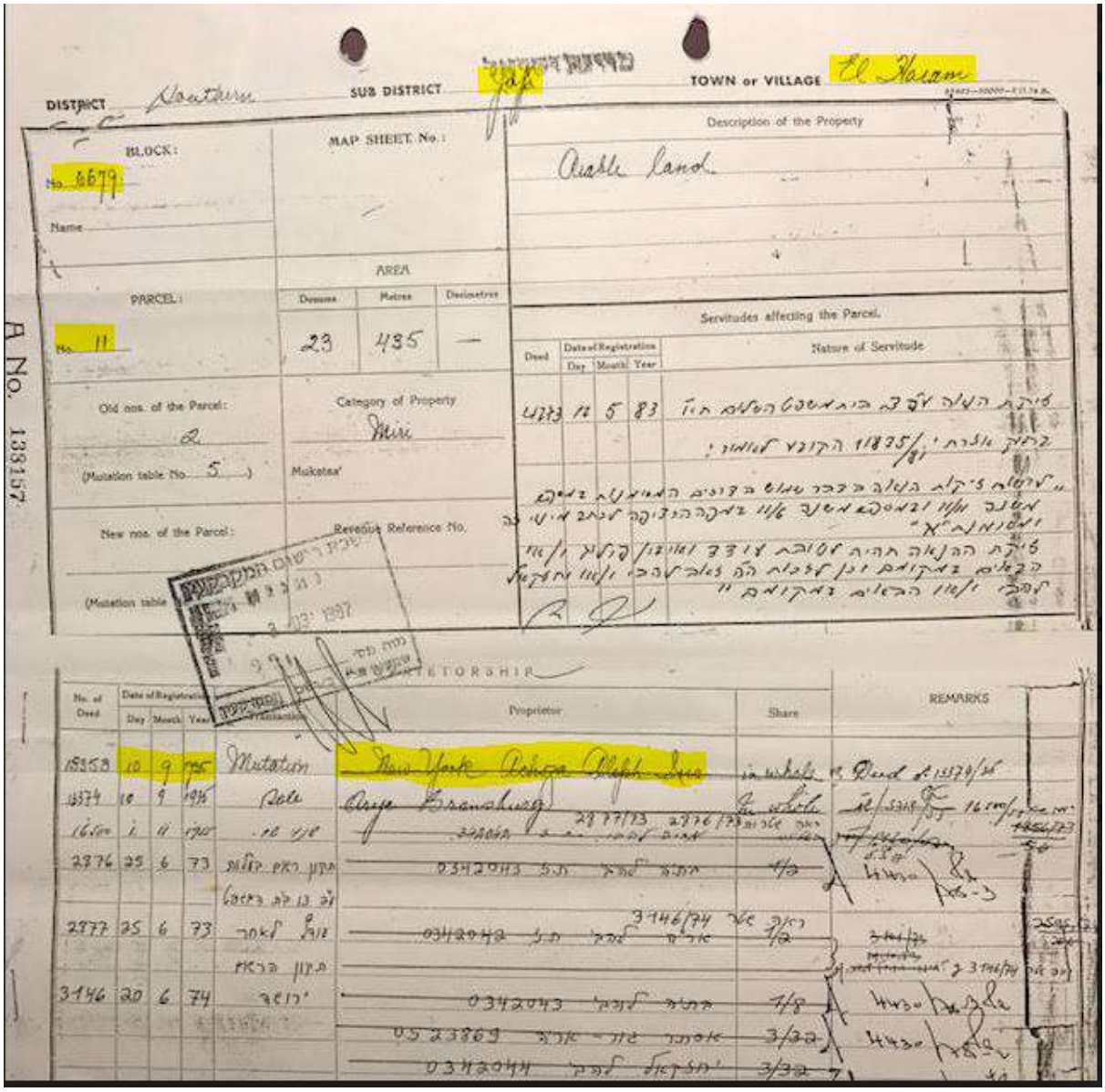

בית קורט ואלן בארסוף ב1937

התמונה צולמה לצורך עלון המכירות של חברת "הכשרה", (לא "הכשרת הישוב" הידועה) שאנו רואים למטה. לפני הבית נראים קורט ואלן במכנסיים קצרים ליד סוכן המכירות. מאחוריהם בצד שמאל של הבית, נראה מגדל המים, מאגר שסיפק מים לבית מהפעלת באר במרחק כמה מאות מטרים. אנו מניחים שחברת "הכשרה" מכרה את חזון ארסוף לקהל ארץ ישראלי ועולים חדשים מגרמניה שהגיעו לא מכבר ויכלו להשקיע, מפני שהעלון כתוב בעברית, אנגלית וגרמנית.

לפנינו מכתב למוכתר כפר רשפון מאיר בן שפר, ב1940 על רישום הגוש 6679 , בו נמצא בין יתר המשקים, גם משק מנהיים.

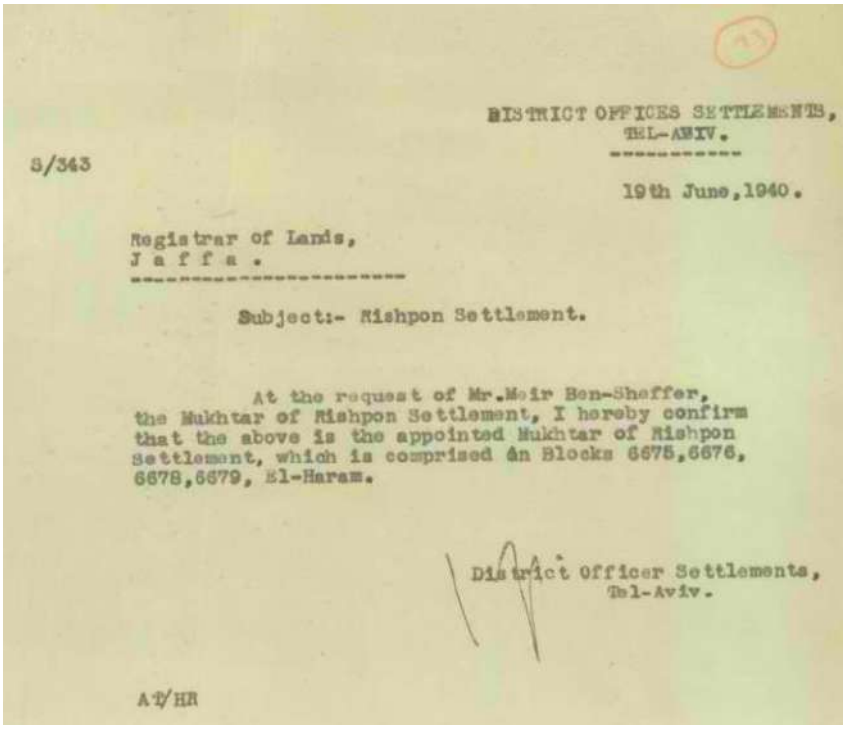

DISTRICT OFFICES SETTLEMENTS,
TEL-AVIV.

S/343

19th June,1940.

Registrar of Lands,
J a f f a .

Subject:- Rishpon Settlement.

At the request of Mr.Meir Ben-Shaffer, the Mukhtar of Rishpon Settlement, I hereby confirm that the above is the appointed Mukhtar of Rishpon Settlement, which is comprised on Blocks 6675,6676, 6678,6679, El-Haram.

District Officer Settlements,
Tel-Aviv.

AT/HR

השייכות למושב העובדים רשפון, שאושרה על ידי הבריטים, הייתה שייכות "על הנייר". בפועל, הועד המוניציפאלי של המושב לא דאג לתושבי ארסוף. כפי הנראה, האספקט האידיאולוגי שיחק במידה רבה בתקופה זו. השיוך המוניציפאלי הופסק רשמית ב1977.

בדומה לסיפור התיישבות שמביאה עירית עמית במאמרה "תולדות קניה אחת ועוד אחת", כמה דברים מאפיינים את ההתיישבות היהודית בא"י בתקופת המנדט:

"מצב הבעלות על הקרקעות ומעמדן המשפטי, היחסים בין שלושת צלעות המשולש הצלע הערבית, הצלע היהודית, הצלע של יחס שלטון הבריטים", בנוסף לשיקולים כלכליים, אידיאולוגיים וטיב האדמה.

במקרה של ארסוף, תקופת העלייה החמישית וההתיישבות הפרטית מאפיינת את היישוב. לצד הדוגמאות של שני יישובים בעלי אופי דתי שקמו ביוזמה פרטית ונכשלו שמביאה עירית עמית, הדוגמא של ארסוף היא של ישוב שהוקם על ידי הון פרטי, שוייך

ב1939 לכפר רשפון באישור השלטון הבריטי (ראה מכתב למוכתר למעלה), ממשיך להתקיים עד היום אך לא זכה להתפתח, או להכרה של הרשויות.

- האם היו בעיות נישול במהלך ההתיישבות בארסוף?

האנגלים החזיקו, רישום מדויק של המחזיקים בקרקע ולמי היא שייכת.

בטבלה שלפנינו כל גוש, BLOCK, מופיע עם מספר הדונמים והבעלות. יהודית או ערבית, או חלק חלק. מעניין לראות שבשפיים ורשפון יש חלקות בבעלות ערבית. גוש 6679, התיישבות ארסוף, כולו בבעלות יהודית.

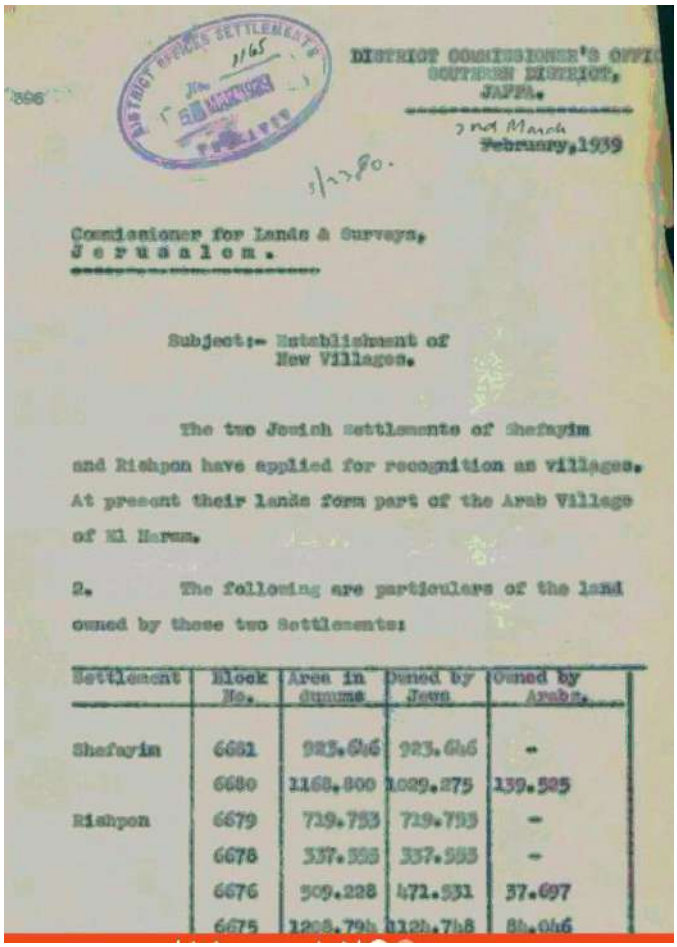

DISTRICT COMMISSIONER'S OFFICE
SOUTHERN DISTRICT,
JAFFA.

2nd March
February, 1939

Commissioner for Lands & Surveys,
Jerusalem.

Subject:- Establishment of New Villages.

The two Jewish Settlements of Shefayim and Rishpon have applied for recognition as villages. At present their lands form part of the Arab Village of El Haram.

2. The following are particulars of the land owned by these two Settlements:

Settlement	Block No.	Area in dunums	Owned by Jews	Owned by Arabs.
Shefayim	6681	923.646	923.646	-
	6680	1168.800	1029.275	139.525
Rishpon	6679	729.793	729.793	-
	6678	337.353	337.353	-
	6676	509.228	471.531	37.697
	6675	1208.794	1120.748	88.046

משפחת מנהיים עסקה אך ורק בחקלאות.

תמונה מארסוף 1937. קורט מנהיים עם אמו ואשתו. התוצרת נשלחה לשוק הסיטונאי בתל אביב במשאית.

אחרית דבר

אחרי יציאת הבריטים מהארץ וקום המדינה ב1948, הוקמו המועצות האזוריות. המועצה האזורית חוף השרון כללה בעיקרה קיבוצים ומושבים. בשל הפער האידיאולוגי, התפתחות היישוב נבלמה. היחס מצד המושבים והקיבוצים ל"פרטיים" היה שלילי עד מתנכל: לא הותרה בניה והוצבו קשיים בכל תחומי החיים המוניציפאליים. בעיות בחינוך, בקבורה, דרכים, אספקת מים, ביוב, תאורה ושאר השירותים המקובלים. כאשר ארסוף הוצאה מהתחום המוניציפאלי של רשפון ב-1977, נקבע לה מעמד של "תחום עודף" כשלב ביניים להכרזה על יישוב בעתיד. לימים, אמנם הוגדר יישוב חדש בשם "ארסוף" הכולל קבוצת בתים ממערב לשפיים, אשר לא כלל את הישוב הוותיק. זה נשאר לא מוכר, כ"תחום עודף" של המועצה האזורית חוף השרון. הכינוי הלא רשמי שניתן לו הוא "ארסוף קדם".

סיכום

עבודה זו הרשתה לנו לגעת במפעל האחוזות שקם ברובו בראשית המאה ה20, דבר שהיה לנו חדש לחלוטין. הצגנו את אחת מהן, אחוזה א' ניו יורק והראינו איך חבריה הקימו ב1922 את רעננה. מצאנו בארכיון רעננה את החומר על מיסטר ירחע, השליח שקנה בשם האחוזה את האדמות ותכנן את הישוב.

בהחלט ניתן להרחיב את היריעה על רעננה אולם עניינה אותנו ההיסטוריה של המקום, כחלק מהפאזל של סיפור רכישת הקרקעות וההתיישבות, טרום הקמת המדינה.

סיפור המשק של משפחת מנהיים אפשר את ההצצה לתהליך אותו חוותה המשפחה. חלק מהחומר שעשינו בו שימוש הונגש מתוך הקרבה למשפחת מנהיים דרך עירית שחייה עם דניאל מנהיים, בנם של קורט ואלן, נכדו של זיגפריד מנהיים.

הרשים אותנו פועלם של אנשי העלייה החמישית, שהכרנו דרך סיפור משפחת מנהיים. למדנו להעריך את מרצם ועקשנותם של היהודים העולים מגרמניה להיאחז בקרקע חולית, בתנאים קשים של רוח ים מלוחה בלתי נסבלת בחורף, ללא חשמל 7 שנים, ללא מי שתייה זורמים עד 1994.

עירית גילתה לתדהמתה כבת קיבוץ השומר הצעיר, בגיל 70 שהחלוציות לא הייתה נחלתה של ההתיישבות העובדת בלבד, כפי שבעצם ניסו ללמד אותה.

נ.ב אנחנו מודות לך אסתי על הקורס, על ההתלהבות והפדגוגיה ועל ההזדמנות שנתת לנו לחקור את האספקט הלא מוכר הזה, רכישת קרקעות בא"י לפני 1948.

מעיין מור ועירית שגיא

בבליוגראפיה

- גלס י', "קהילת ציון אמריקאית: מדיניות פעילותה בארץ־ישראל" 1994 קטע ספריה לאומית

-. כץ יוסי "מפעל האחוזות בארץ-ישראל 1908-1917", מתוך קתדרה 22, (ירושלים, 1982), ע"ע 11-24; לאה דוכן-לנדוי, החברות הציוניות

- סנדלר ברוך יצחק, "ציונות האחוזה באמריקה והגשמתה בארץ-ישראל 1908-1934" מתוך, קתדרה 17 (ירושלים, 1980)

- עמית ע' "תולדות קנייה אחת ועוד אחת התחרות על הקרקע והיבטיה השונים בתקופת המנדאט". אופקים בגאוגרפיה 40-19 .pp ,(2001 - 53 .No א"תשס) אוניברסיטת חיפה

- קזן .י ל מניו יורק עד רעננה,(1954), ע"ע 7-8; ביוגרפיה על קזן על פי עדותה של נכדתו יהודית פרמונט, בתיק ארכיון רעננה

- ספר החוקה של אחוזה א' ניו יורק, מיום 2 בפברואר 1925, הארכיון הציוני המרכזי J86.

נספחים

העלייה על הקרקע וההתארגנות הראשונה-רעננה (הטקסט במלואו)

ב-2 באפריל 1922 (ד' ניסן תרפ"ב) בשעה 09:00 בבוקר יצאו מביתו של ירחע ברחוב לילנבלום פינת הרצל של תל-אביב הקטנה שתי עגלות. האחת רתומה לשתי פרדות והשנייה לסוס. השיירה הקטנה מנתה עשרה אנשים: ארבעה חברי אחוזה, ישעיהו ירחע, יעקב (ג'ק) שברץ, זאב (וולווה) בודניק ויעקב ניומן; שלושה פועלים: יעקב ינטל, שהיה מומחה לקידוח בארות, ה. אברמוב, ופיינגולד; שני שומרים זאב עוז (הוז), ויעקב לופנפלד (לוף) ושוטר ערבי שהצטרף מטעם השלטונות. העגלות, עמוסות ציוד רב, נסעו בדרכן צפונה. ברשותם היו שתי מחרשות, חמישה אוהלים, ציוד לקדוח באר מים, ארבעה מכלי מים ריקים, כלי עבודה, מצרכי מזון, ציוד אישי שני רובים קנדיים. על העגלות התנוססו שלושה דגלים: הדגל הבריטי, הדגל העברי והדגל האמריקאי. זאב הוז מעיד ש"עוברים ושבים הסתכלו עלינו ולא ידעו דבר. עברנו שדות וגבעות, מישור ועמקים ולא נקרתה בדרכנו אף נפש יהודית כלשהי או נקודת ישוב עברית". בשעה 15:00 לאחר חמש שעות הליכה הגיעה השיירה לצומת דרכים ובה עצי אקליפטוס, ולידה הבחינו בשני יהודים המעבדים את אדמתם. היו אלו שני מתיישבים מכפר מלל (עין-חי), שהופעתם במרחב שהיה כולו ערבי נסכה בהם הרגשה טובה.

אחרי עשרים דקות של הליכה נוספת הם הגיעו לגבעה שנשקפה על הסביבה. שם תקעו את הדגל העברי והכריזו על הקמת המושבה האמריקאית של אחוזה א' ניו יורק. לעיניהם נתגלו שטחי צמחי חילפא, ואדמה שוממה מלאה קוצים ודרדרים, שלא עובדה במשך דורות. השטח כולו היה מלא תעלות ובורות עם שרידי מתכות בכל מקום, ממלחמת העולם הראשונה. ירחע חילק לאנשים את המשימות הראשונות.

עגלת הפרדות יצאה לכפר הסמוך ח'רבת עזון כדי להביא מים במכלים. שני פועלים הלכו לחורשת האקליפטוסים שהייתה שייכת למושבה כפר סבא, כדי לגזום ענפים לבניית סוכה, שתשמש כמטבח וחדר אוכל. יתר האנשים הקימו את האוהלים שהביאו עמם. בסך הכול הקימו שמונה אהלים מרוכזים בשני מקומות אחד קרוב לצומת רעננה של היום. את חג הפסח הראשון חגגו המתיישבים במושבתם החדשה בתוך אוהלים.

אט אט ירדה החשיכה. המתיישבים התארגנו לשינה בעוד ששני השומרים חילקו ביניהם את משמרות הלילה. כך עבר עליהם היום הראשון. בימים הבאים עסקו האנשים בקידוח באר מים סמוך למקום בו עלו על הקרקע (ברחוב שברץ מול בית ספר דקל של היום). כעבור כשבועיים של עבודה מאומצת הגיעו לעומק של 38 מטר, ואז נתגלו המים הראשונים. הורכבו מסנן ומשאבת יד, והבור החל לספק מים כדי שני מ"ק לשעה, כמות שהספיקה לצרכים המקומיים. כעבור חודשיים התמוטטו קירות הבאר והיא נסתמה. המתיישבים נאלצו לחפור באר שנייה על אותו עורק מים בסמוך לה. אוהלי המגורים הראשונים כבר בלטו בשטח השומם.

ירחע כאדם פעיל שאצה לו הדרך והרואה למרחוק, החל בדצמבר 1922 בעזרת מכונת מדידה שהביא עמו מארצות הברית לתכנן את מפת המושבה במתכונת של עיירה אמריקאית, ולחלק אותה לחלקות קטנות. בידיעה שחברי אחוזה אינם מתאימים באופיים לעבודה חקלאית, הוא שילב בתכניתו תעשייה לצד חקלאות. השטח חולק ל-16 שכונות גנים, שם הוא תכנן את אזורי התעשייה וארבע שכונות חקלאיות. כדי לאפשר הרחבה של הכביש בעתיד, תוכננו הבתים לקום בקו ישר, במרחק של עשרה מטר ממנו, מאחורי יחידת הקרקע של 50 דונם. בשכונת הגנים נקבעו מגרשים קטנים יותר בגודל של חמישה דונם. התכנון היה בשיטת "הקו הישר", דהיינו הרחוב הראשי חוצה את מרכז המושבה. מסילת ברזל עוברת בסמוך לרחוב הראשי מזרחה עד תחנת הרכבת בקלקיליה (שתעבור דרך כפר סבא) ומערבה עד סידנא-עלי, שעל חוף הים. שם

יוקם נמל שייצא את התוצרת לחו"ל. החלוקה תאמה את התפישה של עיירה האמריקאית, שבה רחובות ראשיים חוצים אותה לאורכה. בתי המתיישבים וגינותיהם ניצבו משני עבריו של הרחוב הראשי.

לצד הכביש הראשי הוא תכנן מדרכה להולכי רגל, שדרת עצים נטועה במרכז המושבה, ושני קרוניות שימשו להסעת התושבים. ירחע אמנם היה איש חזון, אך, במידה רבה, היה מנותק מהווי הארץ. הוא לא השכיל להבין שארץ-ישראל של שנות העשרים לא התאימה לתעשייה, וחוף הים בסידנא-עלי לא התאים להקמת נמל.

בניגוד לחזונו של ירחע, חברת אחוזה א' המשיכה לדבוק בתכניתה המקורית, שהתבססה על חקלאות בלבד, ועל פיה כל חבר אמור לקבל יחידה של 50 דונם, עליה יבנה את ביתו ואת נחלתו. המתווה להקמת המושבה, של חברת אחוזה א', שרעיונותיו של ירחע ניכרות בה, מוצגת בנספח ה' עמוד.....

תכנית ההתיישבות של ישעיהו ירחע מדצמבר 1922 – מסילת ברזל חוצה את היישוב ומתחברת לחוף הים.

ספור מעניין המסביר מדוע הקצה המזרחי של הרחוב הראשי סטה בסופו של דבר דרומה והתחבר עם המושב כפר מלל ולא עם כפר סבא קשור באנקדוטה מאותם הימים. יום אחד הופיעו בפני ירחע שני פרשים ובידיהם מכתב כעוס מוועד המושבה בכפר-סבא. במכתבם נדרשו ה"ממברס" (כנוי לחברי אחוזה המתיישבים) לשלם פיצויים לוועד המושבה בכפר-סבא על גדיעת ענפי האקליפטוס מהחורשה המזרחית. ירחע, ברוב כעסו, גירש את השניים מעל פניו, ושינה את תכניתו המקורית להתחבר לכפר-סבא, ומפגש הרחוב הראשי סטה דרומה כדי שיתחבר עם כפר מלל.

אחרי שישעיהו ירחע עזב וחזר לתל-אביב, הפך ג'ק שברץ למנג'ר (מנהל אחראי) של המושבה החדשה, שכללה בסוף 1923 עשר משפחות חברים, אליהם הצטרפו פועלים שכירי יום וסך הכול כ-30 איש. הייתה זו ראשית ההתיישבות הפרטית של אנשי המעמד הבינוני אחרי מלחמת העולם הראשונה, ובעקבותיה נוסדו ישובים נוספים בשרון כמו מגדיאל, רמתיים, הרצליה ותל-מונד. מצרכי המזון הובאו אחת לשבועיים בעגלת הפרדות שעשתה דרכה מתל אביב. הנסיעה הייתה ארוכה וכרוכה בסכנות מצד שודדים

שארבו בדרך. ערביי הכפר הסמוך ח'רבת עזון נהגו לעבור במושבה רכובים על חמוריהם וגמליהם ולמכור את מרכולתם: פירות, ירקות, עופות. רבים נעזרו בהם כדי להכין את מזונם.

ראיון מצולם עם אנדרו בידר (Andrew Bader), נינו של ישעיהו ירחע

בנוכחות: אשתו מָרָה, רחל ריינשטיין, דרורית הדדי, רובין שכטר בירנשטוק

מוצאה של משפחת ירחע המקורית היה במקום בשם לונל בצרפת – מקום בו גרו הרבה רבנים; היה להם קשר לרש"י.

במאה ה- 16 עברה משפחת ירחע לסלוצק (מינסק), ומאוחר יותר עברה המשפחה לאוקראינה ליישוב בשם_____, שם גדל גם ישעיהו ירחע.

הוריו של ישעיהו: אהרון לבית ירחע ואסתר גולדי לבית שוורץ הלוי.

באשר לבית ההורים: האם באה מבית מסורתי ממשפחת יקותיאל שוורץ הלוי. הם דברו רוסית בבית.

ישעיהו ירחע נולד ב- 1872 באוקראינה; שם גדל, למד, וכנער גם עבד בבי"ח יחד עם אחיו גוליוס, שהיה מאוחר יותר לרופא.

לאם היה בן-דוד בארה"ב, שהיה קבלן במקצועו; הוא שלח לישעיהו כרטיס לארה"ב – לניו-יורק.

עקב כך, ב- 1892 ישעיהו ואחד מאחיו נטשו את אוקראינה והגיעו לניו-יורק. ישעיהו תחילה עבד שם במפעל לאופניים כמכונאי ואח"כ למד באוניברסיטת קולומביה, אותה סיים ב-1904.

בשנותיהם הראשונות בארה"ב (1892-1900) ירחע ואחיו שלחו כסף למשפחה באוקראינה, ואז ב- 1900 בערך הגיעו ההורים עם יתר האחים לארה"ב (הם היו שישה אחים ושתי אחיות במקור), והמשפחה התאחדה.

הם גרו במנהטן, שם קנו בנין של 4-5 קומות;

אחיו התעסקו באינסטלציה- הם הקימו חברה "ירחע פלמינג", וב-1930 הפכו לחברת אינסטלציה מאוד גדולה.

ישעיהו ירחע הכיר את אשתו נחמה לוין עדיין ברוסיה (באוקראינה), וכשהוריו הגיעו לארה"ב, הם הביאו אותה עימם.

ישעיהו ונחמה (לבית לוין) נישאו בניו-יורק,

ואז הם עברו לפיטסבורג, שם נולדו ילדיהם: רינה (1905),

שרה (1906),

סול (1908).

כעבור מספר שנים שבו ישעיהו נחמה עם שלושת ילדיהם לניו-יורק, שם גרו תחילה במנהטן בפארק אווניו, שאז לא היה שכונה יהודית, ואח"כ גרו בברונקס.